

У структурі обстановки крадіжок, учинених групою неповнолітніх, певне значення має чинник часу. Так, криміналістична наука відзначає, що це елемент криміналістичної характеристики злочину, який відображує його існування в часі з моменту початку злочинної діяльності, тривалості його розвитку, послідовності фаз і періодів до моменту закінчення. Час із погляду методики розслідування злочину не тільки є елементом характеристики злочину, а й дозволяє встановлювати послідовність, розвиток різних явищ і процесів у часі.

Розглядаючи такий елемент криміналістичної характеристики крадіжок, учинених групою неповнолітніх, як предмет злочинного посягання, варто зазначити, що ним можуть бути гроші, предмети одягу, ювелірні прикраси, побутова, теле-, аудіо-, відеоапаратура, комп'ютери, ігрові приставки, мобільні телефони та ін. Криміналістична особливість предмета безпосереднього посягання на відміну від його кримінально-правового поняття полягає в тому, що вартісно-кількісні показники предмета посягання індивідуалізують його в матеріальному світі та дають змогу встановлювати обставини, що мають важливе значення під час розслідування злочинів [4].

Слід зазначити, що не менш важливим елементом криміналістичної характеристики є особа потерпілого. Глибоке вивчення особи потерпілого, його поведінки й відносин з оточуючими особами, характеру, схильностей, звичок слугує підставою для побудови обґрунтованої версії про особу, яка вчинила злочин [8, 115].

Жоден злочин не вчиняється без його «виконавця», тому, розглядаючи особу неповнолітнього злочинця, варто зазначити, що неповнолітніми визнаються особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 14, але не виповнилося 18 років. Кримінальна відповідальність може наставати тоді, коли особи досягли 16-річного віку, у деяких випадках – 14-річного віку, але яким не виповнилося 18 років. Цих осіб можна вважати неповнолітніми (ст. 22 Кримінального Кодексу України).

Проаналізувавши криміналістичну характеристику крадіжок, учинених неповнолітніми, можна виділити такі напрями її використання: 1) для забезпечення можливості висування версій про причетність до вчинення злочину певних осіб, місцезнаходження злочинця, викраденого і його збут, можливих свідків; 2) для встановлення способів вчинення цього злочину; 3) для планування розслідування злочину або проведення окремих слідчих дій; 4) для забезпечення можливості встановлення особи потерпілих і особи злочинця; 5) для забезпечення застосування найбільш ефективних тактичних прийомів і прийняття відповідних рішень у процесі розслідування; 6) для забезпечення можливості встановлення інших обставин, що підлягають доказуванню (часу, місця вчи-

нення крадіжки).

Отже, підводячи підсумок, варто акцентувати увагу на тому, що при розслідуванні крадіжок, учинених неповнолітніми, важливе місце належить криміналістичній характеристиці, окремі елементи якої (способи вчинення та приховування злочину, місце, час, обстановка, предмет злочинного посягання, особа потерпілого й ін.) у своєму взаємозв'язку й залежності створюють надійний потенціал доказової інформації, яка сприяє досудовому розслідуванню.

Література

1. Андрєєв О.О. Вивчення особистості злочинця при розслідуванні вбивств, вчинених неповнолітніми // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Спецвипуск № 1. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2006. – С. 228–235.
2. Танасевич В.Г. Криміналістическая характеристика преступлений / В.Г. Танасевич, В.А. Образцов // Вопр. борьбы с преступностью. – М., 1976. – № 25. – С. 99–100.
3. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования / И.М. Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1973. – 64 с.
4. Манжос І.О. Проблеми побудови криміналістичної характеристики крадіжок, учинених групою неповнолітніх // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. - № 9. - [Електронний ресурс]: http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2009/Manguos.pdf.
5. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2004. – 736 с.
6. Субботина М. В. Проблемы методики расследования преступлений, совершенных организованными группами несовершеннолетних: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика, теория оперативно-розыскной деятельности» / М.В. Субботина. – Волгоград, 1996. – 49 с.
7. Швидкий О.Г. Планування та організація початкових слідчих дій при розслідуванні квартирних крадіжок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.Г. Швидкий. – Х., 2000. – 18 с.
8. Журавель В.А. Розслідування крадіжок / В.А. Журавель // Настільна книга слідчого: наук.-прак. вид. для слідчих і дізнавачів / [М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін.]. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2003. – С. 386.

*Ковальова О.М.,
викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
ОДУВС
Надійшла до редакції: 14.05.2015*

УДК 343.985.7

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАМОВНИХ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ НА ПОБУТОВОМУ ҐРУНТІ

Крижановська О. В.

В статті розглядаються особливості криміналістичної характеристики вбивств, вчинених на замовлення, надається умовна класифікація даного виду злочинів, розкривається зміст та структура вбивства, вчиненого на замовлення, а також

особливості розмежування та виділення даного виду злочину в окремий вид.

Ключові слова: умисне вбивство, вчинене на замовлення на побутовому ґрунті, замовник, виконавець, криміналістична характеристика

злочину, спосіб, місце, час вбивства, мотив, жертва, винагорода.

В статтє рассматриваются особенности криминалистической характеристики заказных убийств, предоставляется условная классификация данного вида преступлений, раскрывается содержание и структура заказного убийства, а также особенности разграничения и выделения данного вида преступления в отдельный вид.

Ключевые слова: *умышленное заказное убийство, совершенное на бытовой почве, заказчик, исполнитель, криминалистическая характеристика преступления, способ, место, время убийства, мотив, жертва, вознаграждение.*

Актуальність теми. Охорона права на життя є одним з найважливіших завдань держави та кримінального законодавства України [1]. Є всі підстави вважати, що вбивства, вчинені на замовлення існують стільки, скільки й історія людства.

Виявлення та розслідування умисних вбивств, вчинених на замовлення, є найбільш важливим завданням правоохоронних органів. З розвитком науково - технічних засобів злочинці вибирають все більш витончені способи вчинення злочинів, виявлення і розслідування яких вимагає від слідчого високого професіоналізму, знання та вміння застосування на практиці новітніх досягнень науки криміналістики.

Метою статті є розкриття та криміналістична характеристика особливостей вбивства, вчиненого на замовлення, які дають змогу виділити даний вид вбивства в окремий вид злочину.

Виклад основного матеріалу. Чинний Кримінальний кодекс України у п.11 ч.2 ст.115 передбачає відповідальність за вчинення вбивства на замовлення. Ця кваліфікуюча ознака умисного вбивства з'явилася у 1996 році у попередньому Кодексі, коли з метою посилення боротьби із вбивствами статтю 93 було доповнено пунктом "и" [2]. Треба визнати, що з того часу судова практика фактично не має прикладів кваліфікації вбивств на замовлення без додаткової кваліфікації дій винних також і за п.6 ч.2 ст.115 КК (з корисливих мотивів). Більш того, значна частина вбивств на замовлення - це також вбивства, які вчинені не тільки з корисливих мотивів, а й за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч.2 ст.115) - тобто найчастіше кваліфікація дій винних у вбивстві на замовлення фактично є другорядною ознакою.

Пленум Верховного Суду України визначає, що під умисним вбивством на замовлення розуміють умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення, як це підкреслюється у постанові від 07.02.03р. № 2 [3], може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник - вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру (наприклад, допомогти у працевлаштуванні, вирішенні певних життєвих проблем, залучити до вчинення інших злочинів, якщо цього бажає виконавець тощо) або ж не вчинювати їх [4, с. 85]. Таким чином фактично підтверджується теза про вбивство на замовлення, як окремий випадок вбивства з корисливих мотивів.

В юридичній літературі дослідженню проблемних

питань, пов'язаних з вбивствами, що вчинюються на замовлення, присвячені роботи: В.П. Бахіна, А.І. Бородуліна, В.І. Боярова, Т.В. Варфоломєєвої, В.Ф. Глазиріна, В.Г. Гончаренка, В.О. Коновалової, Р.В. Локка, М.О. Селіванова, І.В. Сервецького, М.І. Слинська, В.О. Маркуся, Б.Ф. Тимошенко, В.Ю. Шепітько, А.О. Шульги та інших правників.

Для вбивства, вчиненого на замовлення характерно те, що виконавець такого вбивства одержує чи бажає одержати певну вигоду (матеріального чи нематеріального характеру) не від самого факту позбавлення життя потерпілого, а за вчинення дій, спрямованих на виконання замовлення чи у зв'язку з його виконанням. Саме ця обставина принципово відрізняє вбивство, вчинене на замовлення від інших вбивств, вчинених під впливом сторонніх осіб [5, с. 90].

На підставі аналізу кримінальних проваджень про вбивства, вчинені на замовлення можна запропонувати умовний поділ злочинів цієї категорії на чотири групи [6, с. 154]. В основі такого поділу лежить, насамперед, ступінь організації таких вбивств; особа потерпілих і сфера діяльності, у якій вони знаходяться:

- до першої групи належать вбивства, скоєні переважно на побутовому ґрунті (у сім'ї: у зв'язку з аморальним способом життя одного з подружжя, майновими відносинами та ін., так звані "родинні замовлення"). Замовник здебільшого з членів сім'ї потерпілого або близьких родичів. Виконавець, як правило, раніше засуджений, з близького оточення замовника - сусід, колега по роботі, коханець та ін. При цьому останні обставини фактично виключають потребу в посереднику. Вчиняється вбивство в будинку (квартирі) потерпілого, переважно з використанням холодної зброї (сокира, ніж) або шляхом удушення (інколи з подальшим приховуванням трупа). Досить часто проглядається зв'язок "потерпілий - виконавець", що не є характерним для зазначеної категорії злочинів;

- до другої - вбивства, скоєні на ґрунті комерційних відносин або у сфері комерційної діяльності. При цьому вже діє один або кілька посередників. Вчиняються такі вбивства найчастіше з використанням вогнепальної зброї (пістолет) у під'їздах або біля будинку за місцем проживання (за умови, що в потерпілого немає або є незначна охорона). Розробка плану вбивства, придбання зброї та інші необхідні дії покладаються безпосередньо на виконавця, тому його роль характеризується досить високою самостійністю (зокрема, в обранні способу та місця скоєння вбивства, придбання зброї). Як правило не проглядається зв'язок між потерпілим і виконавцем;

- до третьої групи належать вбивства, скоєні у сфері діяльності організованих злочинних формувань. Відсутні, як правило, посередники. Характеризуються ускладненою схемою вчинення: здебільшого кілька виконавців, детально відпрацьований план замаху, залучення значних технічних можливостей і засобів: кілька автомобілів або інших транспортних засобів, автоматична вогнепальна зброя і вибухові пристрої (для подолання опору охорони потерпілого), підготовка алібі виконавцям та ін. Місце нападу пов'язане з традиційними маршрутами руху потерпілого. Порівняно з попередньою групою - значно знижена самостійність виконавців. Деякі виключення можливі для вчинення вбивств, де замовники з керівників так званих "закритих" кримінальних угруповань, де можуть бути відсутні структурні підрозділи, на які покладений обов'язок з забезпечення безпеки

угруповання (в т.ч. фізичної ліквідації);

- до четвертої - вбивства, скоєні з політичних мотивів (зокрема, пов'язані з боротьбою за політичну владу) і на ґрунті професійної діяльності (вбивство працівників судів і правоохоронних органів, журналістів, учасників кримінального судочинства, які викривають винних у вчиненні тяжких злочинів). Спосіб і місце вчинення в основному такий самий, як і при вбивствах, які віднесені до другої групи [7, с. 12].

Для того щоб розкрити вбивство, вчинене на замовлення, необхідно знати і враховувати особливості, які дають можливість виділити в процесі розслідування замовне вбивство в окремий вид злочину. До них в першу чергу відносяться:

1) наявність об'єктивних даних про замовника вбивства або отримання іншої інформації, що дає право говорити про інститут замовника. Наприклад, в ході розслідування з'являються матеріали про всілякі конфлікти, попередження, погрози потерпілому у зв'язку з його комерційною, суспільною (політичною) діяльністю. Отримання такої інформації - найважливіший момент, який багато в чому визначає хід розслідування. У цьому випадку відразу можна припустити, хто виступає в якості замовника - окрема особа або група осіб, які їхні можливі цілі, мотиви.

При наявності в правоохоронних органах регіону спеціалізованих підрозділів, налагодженої взаємодії між ними (постійний обмін інформацією про ділків тіньової економіки, розділи сфер впливу, конфлікти, що виникають в злочинних угрупованнях і т.д.) досить швидко можна з достатньою часткою впевненості прорахувати весь кримінальний "ланцюжок" - від потенційних замовників до виконавців, а також запобігти на стадії приготування інші злочини [8, с. 59].

2) Зміна обстановки, яка породила в тому чи іншому регіоні, області, місті сплеск злочинів замовного характеру. Причинами можуть бути: криза у сфері економіки, недосконалість чинного законодавства, насамперед у сфері фінансово-кредитної, банківської та комерційної діяльності, переділи у становленні ринкових відносин, зрощення кримінальних структур з легальним бізнесом, корупція в правоохоронних органах, органах влади і управління, отримання швидкого надприбутку від кримінальної діяльності.

3) Обумовленість рішення замовника не тільки його інтересами, а й інтересами осіб, що знаходяться на його "забезпеченні". Ті, в свою чергу, мають свій інтерес у виконанні прийнятого "замовником" рішення про вбивство конкурента, тому що від цього залежить їх добробут.

4) Поширення вбивств на замовлення, як правило, серед організованих злочинних угруповань, так як нелегальний (тіньовий) бізнес, що приносить величезні прибутки, став для них способом життя. Будь-яке втручання в сферу їх впливу розглядається як посягання на особисте життя [9, с. 93].

Тому з метою залякування обирається й спосіб вчинення вбивств на замовлення. Як показує практика, для такого виду злочинів характерно демонстративно зухвалий напад на потерпілого, що супроводжується застосуванням вогнепальної зброї. Навколишня обстановка - наявність сторонніх людей - значення не має. Вогонь ведеться прицільно - завжди в життєво важливі органи, часто робиться "контрольний" постріл у голову. Відхід нападників з місця злочину (а їх, як правило, декілька) здійснюється на автотранспорті [10, с. 12].

Для умисних вбивств на замовлення характерне й інше, як то:

1) вибір способу, часу і місця вбивства;

2) відсутність даних, що вказують на будь-які елементи випадковості або ситуативності даної кримінальної події;

3) відсутність у події злочину ознак інших, крім умисного вбивства, складів злочинів (розбійного нападу, зґвалтування та ін.);

4) несподіване зникнення людини;

5) раптове збагачення осіб, які мають зв'язок з передбачуваними замовниками або посередниками (поява у них дорогих автомашин, можливості виїзду на відпочинок за кордон тощо);

6) соціальний статус потерпілого (більшість жертв так чи інакше були пов'язані з кримінальними структурами, тіньовою економікою, комерційною та банківською діяльністю, володіли реальними фінансово-розпорядчими повноваженнями);

7) мінімальна кількість залишених на місці злочину слідів (незважаючи на наявність предметів-носіїв);

8) залишення використаної зброї, боєприпасів, рукавичок, масок, засобів пересування на місці події [11, с. 115].

На останньому моменті необхідно зупинитися більш докладно. Виявлені і вилучені речові докази завжди визначають вибір основних напрямків пошуку злочинців і є основою для побудови не тільки обґрунтованих версій, але і для цілеспрямованого розподілу сил слідчо-оперативних груп. Уже на місці події слідчий (оперативний працівник), з урахуванням знайдених речових доказів та особи потерпілого (потерпілих), відразу може висунути версії про приблизний кількість нападників, ступень їх підготовленості, оснащеності, а також хоча б схематично змодельювати картину злочину. Це необхідно для того, щоб не упустити нічого при огляді і зібрати максимум доказів вже на початковій стадії розслідування; визначити коло пошуку очевидців та свідків; оцінити можливості замовника, в тому числі фінансові (наприклад, якщо зброю кинуто, а надійна, бойова зброя коштує недешево. Отже, замовник готовий був за це платити); зробити ймовірний висновок про можливе знайомство жертви з виконавцями (використання при нападах масок, перук, інших видів камуфляжу).

При цьому вказані такою особою місця можуть бути невідомі слідству і при подальшому огляді можливе одержання доказів, що викривають винних, а також даних, що свідчать про їхню злочинну поінформованість.

Так, по справі про вбивство в березні 2011 р. в Києві колишнього народного депутата України Б. було встановлено, що в грудні, січні та березні проводилося спостереження за потерпілим (за місцями проживання та місцем роботи). Тому діяльність винних була пов'язана із великою кількістю дій: приїзди до Києва, поселення у різні готелі, придбання зброї, ремонт автомобіля, встановлення місць проживання та роботи потерпілого, спостереження за ним, а також дії по безпосередньому виконанню замовлення та наступного приховування зброї. В результаті, після отримання показань підозрюваних, вони під час серії складних відтворень обстановки й обставин події показали місця засідки, маршрути спостереження; місця, де був залишений пістолет (він потім був знайдений в каналі Дніпра, а експертиза підтвердила, що саме з нього був вбитий потерпілий) та ін. Все це дало підстави для висновку про злочинну

обізнаність підсудних та покладено в основу вироку, за яким винні у вбивстві засуджені до позбавлення волі [12].

Перерахувавши основні особливості умисних вбивств, вчених на замовлення, ми дійшли до обов'язкових складових структури цього виду злочину. Фахівці визначають схему таким чином:

а) приготування: - жертва - мотив - організатор (замовник) - пособник (посередник) - виконавець;

б) виконання - винагорода [13, с. 335].

Всі вищевказані складові потребують встановлення і доведення, як окремо, так і в сукупності. Організація ж розслідування може будуватися за такою схемою: 1) від потерпілого через мотив до замовника і виконавця (посередника, пособника); 2) від факту та обставин злочину до безпосередніх виконавців (посередників, пособників); 3) від виконавця до злочину; 4) від зброї, фактів і обставин злочину до виконавця (посередника, пособника) і замовника.

Однак у всіх випадках слідчий при розслідуванні вбивств на замовлення (при плануванні слідчих та оперативно-розшукових дій) повинен виходити з основи цього виду злочину - наявності обов'язкового зв'язку потерпілого із замовником. Звідси і головна вимога для справ цієї категорії - ретельне вивчення особи потерпілого (замовника, якщо є інформація про нього), його зв'язків, способу життя і діяльності. Отже, як би замовнику не хотілося, встановлення контактів, якщо не з виконавцем, то з посередником, йому не уникнути. Тим більше що він нерідко висловлює свої пропозиції про час і спосіб виконання замовлення. Є у організатора й ще одна "слабка" сторона - наявність значної суми грошей, які повинні піти на оплату послуг найманих убивць. Проходження цих сум часто відбивається в особистих записах, нотатках, бухгалтерських та інших документах [14, с. 80].

Дії, спрямовані на підбір і підготовку знарядь (засобів) для вчинення злочину, вибір транспорту, визначення способів стеження за жертвою, шляхів відходу, вибір місця і часу вбивства планує зазвичай виконавець. Найчастіше враховуються і побажання замовника, якщо такі є. "Кілер" може не знати справжніх мотивів "замовлення", але, як правило, має у своєму розпорядженні певні докази щодо посередника, замовника. Приховувати їх від слідства не в його інтересах.

Враховуючи вищевказане, можна дійти до висновку, що вже на початковому етапі розслідування зазначеної категорії вбивств є гарантія того, що значима для розкриття злочину інформація не буде втрачена і у подальшому допоможе встановити осіб, причетних до злочину.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс] : закон України від 28.06.1996 р. 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішення Конституційного Суду : за ста-

ном на 12.06.2013 р. № 2952-VI. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 05. 04. 2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду : за станом на 04.07.2013 р. № 2258-VI. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

3. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/>

4. Слідчі (розшукові) дії : навч. посібник / [О. В. Авраменко, Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляк та ін.] ; за заг. ред. Р. І. Благути, Є. В. Пряхіна. - Львів : ЛьвДУВС, 2014. - 416 с.

5. Криміналістика [навч. посіб.] / Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров, В.О. Попелюшко. - К.: Юрінком Інтер, 2011. - 504с.

6. Сاینчин О.С. Криміналістична структура приватних криміналістичних методик розслідування умисних вбивств / О.С. Сاینчин. - Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2013. - Випуск 4. - Т.2. - С. 153-156.

7. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю // Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: НАВСУ, - К., 2005. - 20 с.

8. Присяжний В. М. Відмежування злочину / В.М. Присяжний // Юридичний журнал. - 2011. - № 10. - С. 56-64.

9. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції) / Сергій Федорович Здоровко; ред. В. Ю. Шепітько. - Х. : Гриф, 2004. - 176 с.

10. Шевченко Є.В. Злочини з похідними наслідками в кримінальному праві / Є. Шевченко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Є.В. Шевченко. - Харків, 2002. - 20 с.

11. Шошин С. В. Расследование убийств : монограф. / Сергей Владимирович Шошин. - Ростов-на-Дону : Феникс, 2011. - 346 с.

12. Ткач А. Кілер-бум: Україна притягує найманих убивць / А. Ткач// [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/32957>

13. Цільмак О.М. Основи побудови криміналістичних версій / О.М. Цільмак // Порівняльно-аналітичне право. - 2014. - № 2. - С. 334 - 338.

14. Костенко М.В. Вбивства на замовлення: криміналістична характеристика: Монографія // За ред. проф. Коновалової В.О. - Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. - 160 с.

*Крижановська О.В.,
викладач кафедри адміністративної
діяльності ОВС та економічної безпеки
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 22.04.2015

УДК 343.982

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ

Падей А. С.

Стаття присвячена дослідженню питань поняття та значення техніко-криміналістичного забезпечення в діяльності з розслідування злочинів. Акцентується

увага на використанні техніко-криміналістичних засобів і прийомів та технологій їх застосування, які відіграють значну роль у підвищенні результативності